

מראי מקומות, שיעור מאת הג"ר יהודה לנדי שליט"א

מכות י. - בענין ערי המקלט, ועבר הירדן

נקודות שנידונו בשיעור זה:

- היכן הם גבולות הצפון והדרום של ארץ ישראל ועבר הירדן? והאם ניתן לקבוע גבולה הצפוני של ארץ ישראל על ידי ערי המקלט, וכמבואר במשנה שהמרחק בין צפון הארץ לקדש בהר נפתלי שוה למרחק שבין דרום הארץ לחברון?
- למה שלח יהושע את ראובן וגד וחצי שבט מנשה למקומם לפני שכבשו כל הארץ שנתחלקה לשבטים?
- בספרי נחלקו התנאים אם לעתיד לבוא יהיו ט', י"ב, או ט"ו ערי מקלט. היכן יהיו כל הערים האלו?
- האם חילק יהושע לישראל את כל ארץ ישראל לגבולותיה (המבוארים בפרשת מסעי)?
- אילו לא ביקשו ראובן וגד ומנשה חלק בעבר הירדן, האיך היה עבר הירדן מתחלקת לישראל?
- למה נתן ירבעם בן יואש מלך ישראל את הארצות שכבש בצפון א"י למלך יהודה?
- כששלח משה שלוחים לסיחון, ביקשו ממנו לעבור "אל הארץ אשר ד' נותן לנו", ואל "מקומי". למה לא הזכירו כן גם השלוחים שנשלחו למלך אדום?
- למה לא שלחו ישראל שלוחים לעוג מלך הבשן לפני שכבשו את ארצו, כמו ששלחו לסיחון?
- בחלוקת הארץ לעתיד לבוא המוזכר ביחזקאל, האם ייחלקו לנו גם עבר הירדן וצפון ארץ ישראל עד נהר פרת?
- מה הם ארבעת הכיבושים של ישראל בעבר הירדן בימי משה?

ערי המקלט וגבולות הארץ

1.1

משנה מכות ט:

להיכן גולין? לערי מקלט, לשלש שבעבר הירדן ולשלש שבארץ כנען, שנאמר את שלש הערים תתנו מעבר לירדן ואת שלש הערים תתנו בארץ כנען וגו'.

1.2

דברים פרק ד' פסוקים מ"א - מ"ג

מא אז יבדיל משה שלש ערים בעבר הירדן מזרחה שמש.

מב לנס שמה רוצח אשר רצח את רעהו בבלי דעת והוא לא שניא לו מתמל שלשום ונס אל אחת מן הערים האל וחי.

מג את בצר במדבר בארץ המישור לראובני ואת כאמת בגלעד לגדי ואת גולן בפשן למנשי.

ותרגום יונתן שם

מג ית פנתירין במדברא בארע מישרא לשבט ראובן וית כמתא בגלעד לשבט גד וית דברא במתנן לשבט מנשה.

1.3

גמרא מכות שם

תנו רבנן שלש ערים הבדיל משה בעבר הירדן וכנגדן הבדיל יהושע בארץ כנען, ומכוונות היו כמין שתי שורות שבכרם, חברון ביהודה כנגד בצר במדבר, שכס בהר אפרים כנגד רמות בגלעד, קדש בהר נפתלי כנגד גולן בבשן. ושלשת - שיהו משולשין, שיהא מדרום לחברון כמחברון לשכס, ומחברון לשכס כמשכס לקדש, ומשכס לקדש כמקדש לצפון. בעבר הירדן תלת, בארץ ישראל תלת? אמר אבבי בגלעד שכיחי רוצחים, דכתיב (הושע ו') גלעד קרית פועלי און עקובה מדם, מאי עקובה מדם? א"ר אלעזר שהיו עוקבין להרוג נפשות. ומאי שנא מהאי גיסא ומהאי גיסא דמרחקי, ומאי שנא מציעאי דמקרבין? אמר אבבי בשכס נמי שכיחי רוצחים, דכתיב (הושע ו') וכחכי איש גדודים חבר כהנים דרך ירצחו שכמה וגו'.

1.4

גמרא מכות י:

א"ר חמא בר חנינא מפני מה נאמרה פרשת רוצחים בלשון עזה, דכתיב (יהושע כ') וידבר ה' אל יהושע לאמר דבר אל בני ישראל לאמר תנו לכם את ערי המקלט אשר דברתי אליכם וגו'! מפני שהן של תורה. למימרא, דכל דיבור לשון קשה? אין, כדכתיב (בראשית מ"ב) דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות. והתניא (מלאכי ג') נדברו אין נדברו אלא לשון נחת, וכן הוא אומר (תהלים מ"ז) ידבר עמים תחתינו? דבר לחוד, ידבר לחוד.

1.5

יהושע פרק י"ג פסוקים א- ו

א ויהושע זקן בא בימים ויאמר יקנוק אליו אתה זקנתה באת בימים והארץ נשארה הרבה מאד לרשתה.

ב זאת הארץ הנשארת כל גלילות הפלשתים וכל הגשורי.

ג מן השיחור אשר על פני מצרים ועד גבול עקרון צפונה לכנעני תחשב חמשת סרני פלשתים העזתי והאשדודי האשקלוני הגתי והעקרוני והעוים.

ד מתימן כל ארץ הכנעני ומערה אשר לצידנים עד אפקה עד גבול האמרי.

ה והארץ הגבלי וכל הלבנון מזרח השמש מבעל גד תחת הר חרמון עד לבוא חמת.

ו כל ישובי ההר מן הלבנון עד משרפת מים כל צידנים אנכי אורישם מפני בני ישראל רק הפלה לישראל בנחלה כאשר צויתך.

1.6

שם פרק כ"ב פסוקים א - ז

א אז יקרא יהושע לראובני ולגדי ולחצי מטה מנשה.

ב ויאמר אליהם אתם שמרתם את כל אשר צוה אתכם משה עבד יקנוק ותשמעו בקולי לכל אשר צויתי אתכם.

ג לא עזבתם את אחיכם זה ימים רבים עד היום הזה ושמרתם את משמרת מצות יקנוק א-לקיכם. ד ועתה הניח יקנוק א-לקיכם לאחיהם כאשר דבר להם ועתה פנו ולכו לכם לאהליכם אל ארץ אחוזתכם אשר נתן לכם משה עבד יקנוק בעבר הירדן.

ה רק שמרו מאד לעשות את המצוה ואת התורה אשר צוה אתכם משה עבד יקנוק לאהבה את יקנוק א-לקיכם וללכת בכל דרכיו ולשמר מצותיו ולדבקה בו ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם.

ו ויברכם יהושע וישלחם וילכו אל אהליהם.

ז ולחצי שבט המנשה נתן משה בבשו ולחציו נתן יהושע עם אחיהם מעבר בעבר הירדן ומה וגם פי שלחם יהושע אל אהליהם ויברכם.

ערי המקלט שעוד לא הופרשו

2.1

רמב"ם הלכות תרומות פרק א' הלכה ב'

ארץ ישראל האמורה בכל מקום היא בארצות שכיבשן מלך ישראל או נביא מדעת רוב ישראל וזהו הנקרא כיבוש רבים, אבל יחיד מישראל או משפחה או שבט שהלכו וכבשו לעצמן מקום אפילו מן הארץ שניתנה לאברהם אינו נקרא ארץ ישראל כדי שינהגו בו כל המצוות, ומפני זה חלק יהושע ובית דינו כל ארץ ישראל לשבטים אע"פ שלא נכבשה, כדי שלא יהיה כיבוש יחיד כשיעלה כל שבט ושבט ויכבוש חלקו.

2.2

דברים פרק י"ט פסוקים א - ג, ופסוקים ח - ט

א פי יכרית יקנוק א-לקיך את הגוים אשר יקנוק א-לקיך נתן לך את ארצם וירשתם וישבת בעריהם ויבתייהם.

ב שלוש ערים תבדיל לך בתוך ארצך אשר יקנוק א-לקיך נתן לך לרשתה.

ג תכין לך הדרך ושלשת את גבול ארצך אשר ינחילך יקנוק א-לקיך והיה לנוס שמה כל רצח.

ח ואם ירחיב יקנוק א-לקיך את גבולך כאשר נשבע לאבותיך ונתן לך את כל הארץ אשר דבר לתת לאבותיך.

ט פי תשמר את כל המצוה הזאת לעשתה אשר אנכי מצוה היום לאהבה את יקנוק א-לקיך וללכת בדרכיו כל הימים ויספת לך עוד שלש ערים על השלש האלה.

2.3

רמב"ם הלכות מלכים פרק י"א הלכות א', ב'

א המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד ליושנה לממשלה הראשונה, ובונה המקדש ומקבץ נדחי ישראל, ... אף בפרשת בלעם נאמר ושם נבא בשני המשיחים, במשיח הראשון שהוא דוד שהושיע את ישראל מיד צריהם, ובמשיח האחרון שעומד מבניו שמושיע את ישראל מיד בני עשו, ושם הוא אומר אראנו ולא עתה זה דוד, אשורנו ולא קרוב זה מלך המשיח, דרך כוכב מיעקב זה דוד, וקם שבט מישראל זה מלך המשיח, ...

ב אף בערי מקלט הוא אומר אם ירחיב ה' א-לקיך את גבולך ויספת לך עוד שלש ערים וגו' ומעולם לא היה דבר זה, ולא צוה הקב"ה לתוהו, אבל בדברי הנביאים אין הדבר צריך ראייה שכל הספרים מלאים בדבר זה.

2.4

ספרי דברים פרק י"ט פסוק ט'

כי תשמור את כל המצוה הזאת לעשותה [וגו'] ויספת לך [וגו'], מכאן אתה אומר שלש ערים הפריש משה בעבר הירדן וכשבאו לארץ הפרישו עוד שלש ולעתיד לבוא עתידים שלשה על השלש (ועוד שלשה) הרי הם תשע ועוד שלשה הרי שנים עשר, אבא שאול אומר (שלשה על שלשה) ועוד שלשה הרי תשעה על השלש הרי שתים עשרה האלה הרי חמשה עשר.

2.5

מלבי"ם דברים שם פסוק ח'

וי"ל שאבא שאול ס"ל כרבי שאמר בספרי על פסוק כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך גבי בשר תאווה מפאת קדים עד פאת ים דין אחד, שקאי על גבולי יחזקאל שיהיה לעתיד לבא, ובפירוש יחזקאל ביארתי שאז יתוסף אדום עמון ומואב בצד דרום, ובצד צפון יתרחב הגבול ויכנס צור וצידון ועוד שטח גדול, וכן יתרחב הגבול בצד מזרח, ובכל הרחבת הגבול יתוספו שלש ערים, הרי בשלשה גבולים תשע ערים.

2.6

מלכים ב' פרק י"ד פסוקים כ"ג - כ"ח

כג בשנת חמש עשרה שנה לאמצייהו בן יואש מלך יהודה מלך ירבעם בן יואש מלך ישראל בשמרון ארבעים ואחת שנה.

כד ויעש הרע בעיני יקנוק לא סר מפל חטאות ירבעם בן נבט אשר החטיא את ישראל.

כה הוא הטיב את גבול ישראל מלבוא חמת עד ים הערבה כדבר יקנוק א-לקי ישראל אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמתי הנביא אשר מגת החפר.

כו כי ראה יקנוק את עני ישראל מרה מאד ואפס עצור ואפס עזוב ואין עזר לישראל.

כז ולא דבר יקנוק למחות את שם ישראל מתחת השמים ויושיעם ביד ירבעם בן יואש.

כח ויתר דברי ירבעם וכל אשר עשה וגבורתו אשר נלחם ואשר השיב את דמשק ואת חמת ליהודה בישראל הלא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל.

2.7

גמרא בבא בתרא נו.

אמר רב יהודה אמר שמואל כל שהראהו הקב"ה למשה חייב במעשר, לאפוקי מאי? לאפוקי קיני קניזי וקדמוני. תניא רבי מאיר אומר נפתוחא ערבאה ושלמאה, רבי יהודה אומר הר שער עמון ומואב, רבי שמעון אומר ערדיסקיס אסיא ואספמיא.

השליחות לסיחון ולאדום

3.1

במדבר פרק כ' פסוקים י"ד - י"ז

יד וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום כה אמר אחיך ישראל אתה ידעת את כל התלואה אשר מצאתנו.

טו ויחדו אבתינו מצרימה ונשב במצרים ימים רבים וירעו לנו מצרים ולאבתינו.

טז ונצעק אל יקנוק וישמע קולנו וישלח מלאך ויצאנו ממצרים והנה אנחנו בקדש עיר קצה גבולך.

יז נעברה נא בארצך לא נעבר בשדה ובכרם ולא נשתה מי באר דרך המלך גלך לא נטה ימין ושמאול עד אשר נעבר גבולך.

3.2

שם פרק כ"א פסוקים כ"א - כ"ה

כא וישלח ישראל מלאכים אל סיחון מלך האמרי לאמר.

כב אעברה בארצך לא נטה בשדה ובכרם ולא נשתה מי באר דרך המלך גלך עד אשר נעבר גבולך.

כג ולא נתן סיחון את ישראל עבר בגבלו ויאסף סיחון את כל עמו ויצא לקראת ישראל המדברה ויבא יהצה וילחם בישראל.
כד ויכהו ישראל לפי חרב ויירש את ארצו מארנן עד יבק עד בני עמון כי עז גבול בני עמון.
כה ויקח ישראל את כל הערים האלה וישב ישראל בכל ערי האמרי בחשבון ובכל בנתיה.

3.3

דברים פרק ב' פסוקים כ"ו - ל'

כו ואשלח מלאכים ממדבר קדמות אל סיחון מלך חשבון דברי שלום לאמר.
כז אעברה בארץ בדרך בדרך אלך לא אסור ימין ושמאל.
כח אכל בכסף תשברני ואכלתי ומים בכסף תתן לי ושתיתי רק אעברה ברגלי.
כט כאשר עשו לי בני עשו הישבים בשעיר והמואבים בער עד אשר אעבר את הירדן אל הארץ אשר יקנך אלקינו נתן לנו.
ל ולא אבה סיחון מלך חשבון העברנו בו כי הקשה יקנך אלקינו את רוחו ואמץ את לבבו למען תתן בידך כיום הזה.

3.4

שופטים פרק י"א פסוק י"ט

וישלח ישראל מלאכים אל סיחון מלך האמרי מלך חשבון ויאמר לו ישראל נעברה נא בארץ עד מקומי.

ארץ הגולן

4.1

ירושלמי ביכורים פרק א' הלכה ח'

מתיבון לרבי יונה והא (שמות ג) ואמר אעלה אתכם מעני מצרים אל ארץ טובה ורחבה אל ארץ זבת חלב ודבש. אמר לון אשר בה זבת חלב ודבש. תני (דברים כו) אשר נתתה לי לא שנטלתי לי מעצמי. מה ביניהון אמר רבי אבין חצי שבט מנשה ביניהון. מאן דאמר אשר נתתה לי ולא שנטלתי לי מעצמי חצי שבט מנשה לא נטלו מעצמן. מאן דאמר ארץ זבת חלב ודבש אפילו כן אינה ארץ זבת חלב ודבש.

4.2

יחזקאל פרק מ"ז פסוקים י"ג - כ"א

יג כה אמר ד' יקוק גה גבול אשר תתנחלו את הארץ לשני עשר שבטי ישראל יוסף חבלים.
יד ונחלקתם אותה איש כאחיו אשר נשאתי את ידי לתתה לאבותיכם ונפלה הארץ הזאת לכם בנחלה.
טו וזה גבול הארץ לפאת צפונה מן הים הגדול הדרך חתלן לבוא צדדה.
טז חמת ברזתה סברים אשר בין גבול דמשק ובין גבול חמת חצר התיכון אשר אל גבול חורן.
יז והיה גבול מן הים חצר עינון גבול דמשק וצפון צפונה וגבול חמת ואת פאת צפון.
יח ופאת קדים מבין חורן ומבין דמשק ומבין הגלעד ומבין ארץ ישראל הירדן מגבול על הים הקדמוני תמידו ואת פאת קדימה.
יט ופאת נגב תימנה מתמר עד מי מריבות קדש נחלה אל הים הגדול ואת פאת תימנה נגבה.
כ ופאת ים הים הגדול מגבול עד נכח לבוא חמת זאת פאת ים.
כא וחלקתם את הארץ הזאת לכם לשבטי ישראל.

4.3

רש"י יחזקאל פרק מ"ח פסוק ח'

ח תהיה התרומה וגו'. וא"ת היאך יתכן שתהא ירושלים במקומה, והלא היתה ירושלים במיצר צפוני של יהודה שנטל דרומה של ארץ כנען וכאן הוא באמצע השבטים? אין חלוקה זו דומה לחלוקת יהושע, שזו כשורת הכרם וכל החלקים שוין וחלוקי יהושע היה שבט יהודה חלק גדול, ואף כי (חלקו היה) רב ממנו עד שנטל שמעון בגורלו שנא (יהושע יט) מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון, לפיכך יש די עתה ברוחב חלק שנטל יהודה בימי יהושע ליטול בו חלק עכשיו ה' שבטים הנותרים, לפי שהאורך גדול מאד מפאת קדים עד אוקיינוס, וירושלים במקומה.

כיבוש והנחלת עבר הירדן

5.1

במדבר פרק ל"ב פסוקים א' - ה'

א ומקנה רב הנה לבני ראובן ולבני גד עצום מאד ויראו את ארץ יעזר ואת ארץ גלעד והנה המקום מקום מקנה.

ב ויבאו בני גד ובני ראובן ויאמרו אל משה ואל אלעזר הכהן ואל נשיאי העדה לאמר. ג עטרות ודיבן ויעזר ונמרה וחשבון ואלעלה ושבים ונבו ובען.

ד הארץ אשר קנה לפני עדת ישראל ארץ מקנה הוא ולעבדיך מקנה.

ה ויאמרו אם מצאנו חן בעיניך ותן את הארץ הזאת לעבדיך לאחזה אל תעברנו את הירדן.

5.2

במדבר פרק כ"א פסוקים ל"א - ל"ה

לא וישב ישראל בארץ האמרי.

לב וישלח משה לרגל את יעזר וילכדו בנתיה וירש ויורש את האמרי אשר שם.

לג ויפנו ויעלו דרך הבשן ויצא עוג מלך הבשן לקראתם הוא וכל עמו למלחמה אדריעי.

לד ויאמר יקנה אל משה אל תירא אתו כי בידך נתתי אתו ואת כל עמו ואת ארצו ועשית לו כאשר עשית לסיחון מלך האמרי אשר יושב בחשבון.

לה ויכו אתו ואת בניו ואת כל עמו עד בלתי השאיר לו שריד ויירשו את ארצו.

5.3

במדבר פרק ל"ב פסוקים ל"ט - מ"ב

לט וילכו בני מכיר בן מנשה גלעדה וילכדו ויורש את האמרי אשר בה.

מ ויתן משה את הגלעד למכיר בן מנשה וישב בה.

מא ויאיר בן מנשה הלך וילכד את חויתיהם ויקרא אתהן חוית יאיר.

מב ונבח הלך וילכד את קנת ואת בנתיה ויקרא לה נבח בשמו.

5.4

דברים פרק ג' פסוק ט"ו

ולמכיר נתתי את הגלעד.